

תשובות קצרות

1. תשלום על הקלדה מהירה / הרב אריאל בראלי
שאלה | אני מקליד שיעורים ומקבל שכר לפי שעה. לאחרונה התוודעתי לשיטה טכנולוגית שמקצרת את זמן ההקלדה בשליש. האם אני יכול להצהיר על זמן ההקלדה הרגיל?
תשובה | כל עוד השכר משולם לפי שעה¹ עליך לדווח על הזמן האמתי. מנגד אינך מחויב להשתמש בטכנולוגיה הזו כל עוד היא אינה בשימוש אצל שאר המקלידים. מובן שבאפשרותך להגיע עם המשלם להסכמה שהתשלום יהיה בקבלנות, ואז תוכל להרוויח מהפיתוח החדשני.

2. מעבר דרך חדר מדרגות של בניין / הרב אריאל בראלי
שאלה | ישנם תלמידים העוברים בחדר המדרגות של הבניין כדי לקצר את דרכם לבית הספר. כתבנו שלט שאין כניסה אלא לדיירי הבניין, ומנהל בית הספר טוען שעל פי ההלכה איננו יכולים למנוע מהם את המעבר, כי כבר הוחזקו בכך.
תשובה | המקור לכך שלא ניתן למנוע מעבר מרבים שהוחזקו בו מופיע בגמרא בבא בתרא (צט ע"ב), שם נאמר 'מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו'. למרות זאת נראה שבמקרה המדובר ניתן למנוע מהתלמידים את המעבר. ראשית יש להתחשב בדעת רשב"ם² שלא מספיק שעברו שם רבים, אלא נדרש גם שיעשו מעשה של תיקון הדרך. נוסף על כך יש להניח שבתחילה הסכימו הדיירים מתוך מחשבה שאין בכך נזק, עד שהתברר שהדבר מפריע, ואם כן יש לצרף את שו"ת 'דברי חיים'³ שרק שימוש שמקפידים עליו יכול ליצור חזקה, וכאן בתחילה לא היה צורך להקפיד. אך יש להסתמך

1. להבדל בין קבלן ופועל עיין 'משפט הפועלים' פרק א עמ' מב.
 2. רשב"ם, ב"ב צט ע"ב ד"ה מיצר, ואף שבתשובות פני יהושע, ח"א חו"מ סי' ד, דחה דבריו, וזו לשונו: 'כל הפוסקים לא כתבו שבעינן חזקה ממש אלא סתמו שדרך הרבים אסור לאבד משום מצר שהחזיקו ולא הזכירו כלל שבעינן השוואת קרקע, מי הוא זה שידון בדבר חדש להצריך חזקה ממש דוקא'.
 3. שו"ת דברי חיים, ח"ב סי' יג.

בעיקר על שו"ת מהרש"ם⁴ שבזמן הזה שיטתו רישום בטאבו אין לפרש את השתיקה של הדיירים כהקניה של השימוש לרבים, משום שבידם להוכיח את בעלותם בכל עת.

3. ביטול אירוסין / הרב אריאל בראלי

שאלה | לצערי, הארוס שלי ביטל את החתונה שלושה שבועות לפני התאריך המיועד. הוא טוען שחששות שהיו לו קודם התעצמו ושיש חוסר התאמה בינינו. החזרנו את המתנות ההדדיות, אבל יש ויכוח בעניין ההוצאות על מסיבת האירוסין ועל שמלת הכלה שכבר שולמו ועל התחייבויות לאולם, לצלם ולתזמורת. מעבר לכך אני דורשת פיצוי על עגמת הנפש ועל הבושה.

תשובה | שאלה זו צריכה להתברר בדין תורה, והתשובה הבאה נכתבת רק באופן כללי. אם לדעת בית הדין התגלה מידע המצדיק ביטול חתונה, ולא ניתן היה לגלות זאת לפני האירוסין,⁵ אזי החתן מוגדר כאנוס וממילא פטור על הוצאות שכבר היו, כגון מסיבת האירוסין. כמו כן הוא זכאי לקבל החזר על כל מה שיחייבו אותו, כגון אולם, צלם ותזמורת, כי העלמת מידע שקולה כמקח טעות, ויש בכך משום חיוב גרמי על הנזקים שנגרמו לו.⁶ מנגד, אם לא התגלה מידע חדש אלא הוא הגיע לכלל החלטה בשלב מאוחר, אזי עליו לשאת באחריות הכלכלית שנגזרת מכך.⁷ עליו לשלם את הוצאות סעודת האירוסין (על פי המקובל במגזר שלכם)⁸ ואת הוצאות שמלת הכלה (בהנחה שבעתיד לא יהיה אפשר להשתמש בה) ואת כל ההתחייבויות שלקחתם על עצמכם.⁹ הוא פטור מתשלום על דברים שנקנו לקראת החתונה וניתן להשתמש בהם (אף שיש קושי רגשי להשתמש בהם). אולם על בושה ועגמת נפש אין אפשרות לחייב אותו, כי אין סמכות לבית הדין לדון בקנסות בזמן הזה,¹⁰ אך ראוי שהוא יפצה אותו על מנת שתמחלי לו בלב שלם.¹¹

4. עובד שחזר בו מחוזה העסקתו / הרב ישראל נחשוני

שאלה | אדם חתם על חוזה עבודה כעוזר טבח בבית מלון. עוד לפני תחילת העבודה הוא חזר בו והודיע שהחוזה מבוטל. מה הדין?

תשובה | בגמרא (בבא מציעא י ע"א) למדו שפועל חוזר בו אפילו בחצי היום, על סמך הפסוק 'כי לי בני ישראל עבדים', ודרשו 'עבדי, ולא עבדים לעבדים'. וביאר רש"י: 'שאינו

4. שו"ת מהרש"ם, ח"א סי' ה' ד"ה ואולם; וכ"כ שו"ת מהר"י הכהן חו"מ סי' כט; ובהגהות חכמת שלמה על שו"ע חו"מ סי' שעז ס"ק א, כתב שבזמן הזה דינא דמלכותא דינא, ולכן לא שייך דין זה.

5. בית שמואל, אבה"ע סי' נ ס"ק יא.

6. מדין גרמי, באור הגר"א, אבה"ע סי' נ ס"ק ט, ויש להשוות לדין מום במקח, עי' שו"ע חו"מ סי' רלב סעי' כא: 'אם היה המוכר יודע בממכרו שהיה בו מום, חייב בהוצאות שהוציא הלוקח להוליך אותו למקום פלוני'.

7. שו"ת מהרי"א הלוי, סי' צט.

8. שו"ת ישכיל עבדי, אבה"ע סי' לא.

9. בית שמואל, אבה"ע סי' נ ס"ק ז; ערוך השלחן, אבה"ע סי' נ סעי' טז.

10. שו"ע, חו"מ סי' א סעי' ב.

11. שו"ת ישכיל עבדי, אבה"ע סי' ל, ביטול אירוסין נחשב ככוונה לבייש.

שלו כעבד, ואם בא לעזוב את שכרו מכאן ואילך ורוצה לחזור בו - יחזור.¹² ובתוספות פירשו שהתורה מנעה מהאדם להיות משעבד גופו למלאכה שלא יהיה ביכולתו לחזור בו, ועל פי זה הקשו שלכאורה אסור לאדם להשכיר את עצמו, כי המשכיר עצמו כמוהו כעבד. התוספות תירצו שני תירוצים: (1) האיסור הוא דווקא על עבד עברי שאינו יוצא קודם זמנו אלא בשטר שחרור, מה שאין כן פועל. (2) עבד אינו יכול לחזור בו שלא מדעת האדון, מה שאין כן בפועל. וכן פסק ב'שלחן ערוך'.¹³ עפ"י האמור מותר לפועל לחזור בו ואפילו אם התחיל כבר לעבוד, קל וחומר אם עדיין לא החל בעבודה. אמנם יש לברר אם יש הבדל בין התחייבות בעל פה לבין התחייבות בכתב או בקניין. ובזאת נחלקו הפוסקים: יש מרבתינו¹⁴ שכתבו שפועל יכול לחזור בו רק כאשר השכיר עצמו באמירה, אבל אם הסכים להיות מועסק בקניין או בשטר - אינו יכול לחזור בו, ואין זה קניין דברים, שהרי משעבד גופו לזה וחל הקניין על שעבוד הגוף. ויש מרבתינו הראשונים¹⁵ שחולקים וסבורים שפועל יכול לחזור בו מפני ש'לי בני ישראל עבדים', ואין זה משנה אם הסכמתו הייתה בקניין ובשטר או בעל פה. ונראה שדעת רוב ככל הפוסקים¹⁶ כדעה הראשונה, שאם הסכמתו להיות מועסק הייתה בקניין או בשטר - אינו יכול לחזור בו, (שהרי פעולה זו מבטאת תוספת של גמירות דעת ורצינות יתר על דברי ההסכם הרגיל), והאריך לבאר את שיטתם 'ערוך השולחן'.¹⁷ לכן בנד"ד עוזר הטבח אינו יכול לחזור בו, אך אין מוציאים ממנו מכיוון שזה תלוי במחלוקת פוסקים.

5. כרטיס רב-קו במקום כרטיס סטודנט / הרב אוריאל פריץ

שאלה | חבר שיצא לטיול בחו"ל חזר וסיפר שהכניסה למוזיאון במקום שטיילו בו הייתה בחינם למי שמציג כרטיס סטודנט. להערתו שהוא אינו סטודנט השיב שהציג כרטיס רב קו שהיה לו וכך נכנס, והצדיק את עצמו בטענה שהמקום שייך לגויים. האם מעשהו מותר?

תשובה | נאמר בגמרא (ב"ק ק"ג ע"א) שגזל הגוי אסור. ונחלקו הראשונים אם האיסור מדאורייתא או מדרבנן. בהמשך מסייגת הגמרא שהפקעת הלוואתו של הגוי מותרת, ועוד עולה שגם טעותו של הגוי מותרת, ובלבד שלא יהיה חילול השם. הגמרא מביאה מקרה שבו שמואל קנה מגוי מזרק זהב בחזקת נחושת ו'אבלע ליה חד זוזא'. נחלקו הראשונים אם שמואל הטעה אותו בחשבון כך שהגוי לקח שלושה זוזים במקום ארבעה, או שמא הגוי טעה מעצמו ולקח רק שלושה. הרמב"ם¹⁸ כתב שטעות הגוי מותרת אם

12. תוספות, ב"מ י ע"א ד"ה כי לי בני עבדים.

13. שו"ע, חו"מ סי' שלג סעי' ג.

14. שו"ת הריטב"א, י' ק"ז, בשם רבותיו מובא בב"י, חו"מ סי' שלג, סוף סעיף א.

15. ריב"ש סימן תעו.

16. פתחי חושן, הל' שכירות פי"א ס"ק ג; מחנה אפרים הל' שכירות פועלים סימן ב; פתחי תשובה, חו"מ

סי' שלג ס"ק ה; כנסת הגדולה, חו"מ סי' שלג הוכיח מתשובת הרשב"א; שבות יעקב, ח"ב סי' קפד.

תשובות הרדב"ז, ח"א סימן שג; תשובות ר"א ששון סימן ק"ג.

17. שו"ע, חו"מ סי' שלג סעי' ח, בעיקר בדעת הש"ך, לשו"ע שם ס"ק יד.

18. רמב"ם, הל' גזלה פי"א ה"ד.

טעה מעצמו, והשמיט את דין הפקעת הלוואתו. ה'שלחן ערוך' לא הזכיר דבר, והרמ"א¹⁹ מביא את שתי הדעות ואינו מכריע. בנידון השאלה, מדובר בהטעיה של הגוי כאשר מראה לו כרטיס לא נכון וגורם לו לחשוב שהוא סטודנט, ועל כן היה מקום לומר שזה נתון במחלוקת בין שתי הדעות ברמ"א. אך מצאנו סייג לדברים במהרש"ל²⁰ שכתב שגם הסוברים שמותר להטעות את הגוי יודו שהיתר זה קיים רק אחר שיש חוב קודם של היהודי כלפי הגוי, אך בעת המקח אסור ליטול ממנו כשאיין עדיין חוב, ואם יעשה כן יעבור על גזל הגוי. לעומת זאת בספר 'מחנה אפרים'²¹ חלק וסובר שאין הבדל באופן ההטעיה.²² עוד כותב המהרש"ל על המקרה בגמרא שיש לחוש שהגוי יבדוק את המטבעות ויגיע לידי חילול השם. מהצד הזה יש מקום להתלבט אם גם כאן יש לחוש שהגוי יבדוק את הכרטיס טוב יותר, ונראה שיש לדון כל מקרה לגופו, והעיקרון הוא עד כמה השומרים באמת מדקדקים בכרטיס. לסיכום, אסור היה לו להראות כרטיס רב קו ולהיכנס אתו למוזיאון.

6. תרנגולים המפריעים לשכנה / משפטי ארץ

שאלה | למשפחה אחת ביישוב יש תרנגולות ותרנגול, והתרנגול מפריע את שנתה של שכנה שגרה במרחק כמה בתים. האם ניתן לחייב את בעל התרנגול לסלק אותו?

תשובה | ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' קסא סעי' ה) נפסק:

אחד מהשותפין בחצר שבקש... לגדל בו תרנגולים, חבירו מעכב עליו. וכן שאר דברים שאין דרך בני המקום לעשותם בחצרותיהם, בכלם השותפין מעכבין זה על זה.

אולם סעיף זה עוסק לכאורה **בחצר משותפת**, והטעם הוא בגלל צמצום השטח המשותף,²³ ואילו בשאלה שלפנינו אנו עוסקים ברעש **מחצר אחרת**. ב'שלחן ערוך'²⁴ נפסק שבני מבוי שאינו מפולש יכולים למנוע פתיחת עסק הגורם לתנועה מרובה ברחוב. הרמ"א שם סובר שאין הבדל בין מבוי מפולש לשאינו מפולש, ואין אפשרות למנוע מבני חצר אחרת פתיחת עסק כזה. ההפרעה של ריבוי תנועה משווית בגמרא²⁵ לריבוי רעש, ואם כן לכאורה אין לתושבי החצר האחת זכות למחות על רעש מחצר

19. שו"ע, חו"מ סי' שמח סעי' ב.

20. ים של שלמה, ב"ק פ"י סי' כ.

21. מחנה אפרים, הל' גזלה סי' ד.

22. הם חולקים גם בשיטת הרמב"ם הסובר שההטעיה אסורה: המהרש"ל סובר שדין זה נובע מגזל, ואילו למחנה אפרים אין כאן ממש גזל, ולכן אין חיוב להשיב.

23. שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' שא אות ז.

24. שו"ע, חו"מ סי' קנו סעי' א.

25. בבא בתרא כ ע"ב.

אחרת, כאשר מדובר ברחוב מפולש. אף על פי כן יש מקום להבחין בין מקרים שונים. הרמ"א (חו"מ סי' קנו סעי' ב) פסק שאדם יכול לעשות רעש ברשותו הפרטית, ואין שכניו יכולים למנוע זאת ממנו.²⁶ בהמשך כתב שבחולה המצב שונה: 'אבל אם הם חולים והקול מזיק להם, יכולים למחות'. 'ערוך השלחן' (חו"מ סי' קנו סעי' ב) הוסיף שלא רק חולים אלא גם 'איסטנסים שהקול מזיק לבריאותם וודאי דיכולים למחות'. הפוסקים בזמננו²⁷ ציינו שכל האנשים רגישים לרעש בשעות השינה, וחסרון שינה מזיק לבריאותם מאוד. אם כן, במקרה של תרנגולים שמרעישים ולא מאפשרים מנוחה בשעות המנוחה, יכולה השכנה למחות. אמנם נראה **שבסביבה כפרית** הדין שונה. במקום שרגילים לגדל תרנגולים ושאר בהמות המרעישות או יוצרות נזקי ריח, יש מקום לומר שכל התושבים מקבלים עליהם את הנזקים הללו, ואינם יכולים להקפיד בכך. וכבר קבע ה'חזון איש'²⁸ שבמקרה שבו עושים רעש רגיל, אזי אפילו חולה אינו יכול לעכב על השכנים מעשיית רעש.

7. פלישה לקרקע בתום לב / משפטי ארץ

שאלה | שני שכנים קנו כל אחד בית ומגרש. גבול המגרש ביניהם סומן במסלעה שבנה הקבלן. לאחר שנים תכנן אחד השכנים להרחיב את ביתו, והתברר כי המסלעה לא מוקמה בגבול שאמור להיות על פי התכנון בין המגרשים, אלא עמוק בתוך שטחו של זה שרוצה להרחיב. האם הפולש בתום לב צריך להחזיר את הקרקע שאינה שלו, או יכול להסתפק בפיצוי כספי?

תשובה

א. תקנת מריש הגזול בקרקע

במיטלטלין גזולים חז"ל²⁹ תיקנו את תקנת 'מריש הגזול', אולם בקרקע כתב הרמ"א³⁰ בשם הגאונים:

גזל קרקע ובנה עליה בניינים גדולים, צריך לסתור הכל ולהשיב קרקע לבעלים, דלא עשו תקנת השבים בקרקע.

בטעם הדבר נאמרו **חמש** סיבות:

1. הרשב"א³¹ כתב: 'בקרקע לא אמרינן שימכור זה את שלו וישחית את נחלתו'. כלומר קרקע חשובה הרבה יותר ממיטלטלין, ומפני חשיבותה לא תיקנו בה תקנת 'מריש הגזול'.³²

26. ובאמונת עתיך 114, עמ' 24, דנו בגבולות של היתר זה.

27. עיינו לדוגמה בשו"ת שבט הלוי שם.

28. בבא בתרא סי' יג אות א.

29. גיטין נ"ה ע"א; שו"ע חו"מ סי' שס סעי' א.

30. רמ"א, חו"מ סי' שס סעי' א.

31. שו"ת ח"ג סי' קפח.

32. בדומה לזה כתב בערך ש"י סי' שי על פי התוס' בבא מציעא סו ע"ב ד"ה ואי, שכיוון שבני אדם לא רגילים למכור קרקעותיהם, לא תיקנו שיהיו חייבים למכור לגזלן.

2. ה'לבוש'³³ כתב שתקנת השבים נועדה כדי שהגזלן לא יעלים את הגזלה, אבל בקרקע, שלא ניתן להעלים אותה, לא נתקנה התקנה.
3. הסמ"ע³⁴ כתב: 'דכיון דהוא דבר קבוע ועומד הו"ל למידע דשל הנגזל הוא ולא היה לו לבנותו'. לכאורה כוונתו היא שאפילו אם גזל בתום לב, לא נאמרה בו תקנת 'מריש הגזול', כיוון ששגגתו קרובה לפשיעה,³⁵ כי היה עליו לשים לב.
4. הט"ז³⁶ כתב שההבחנה בין קרקע למיטלטלין היא שקרקע קיימת לעולם, ובסופו של דבר היא תחזור לבעליה, אבל מיטלטלין עלולים להתקלקל ולא להגיע לידי השבה.
5. המבי"ט³⁷ סובר שאיסור גזלת קרקע חמור יותר מאיסור גזלת מיטלטלין, והראיה שהתורה חייבה על הסגת גבול בארץ ישראל לאו נוסף, ולכן אף חז"ל החמירו בגזלת קרקע ולא תיקנו בה את תקנת 'מריש הגזול'.

ב. הסגת גבול בתום לב

לכאורה הנפקא מינא בין הטעמים השונים היא הסגת גבול בתום לב. לפי המבי"ט במקרה כזה אין איסור חמור כל כך, ואף בקרקע ניתן להמיר את השבת הגזלה בפיצוי כספי.³⁸ לעומת זאת לפי הטעמים האחרים אין מקום להבחין בין הסגת גבול במזיד ובין הסגת גבול בשוגג. ואכן ה'משנה למלך'³⁹ חלק על המבי"ט, אך 'ערוך השלחן'⁴⁰ פסק כמבי"ט, וכן הרב אריאל⁴¹ נטה להכריע. 'שער משפט'⁴² כתב לצדד בשיטת המבי"ט אך לא מטעמיה, אלא מצד החובה להציל את חברו מנזק גדול אף אם ייגרם לו נזק קטן, מתנאי בית דין. דין זה תלוי במחלוקת ראשונים.⁴³ לכן במקרה שבו ייגרם למסיג הגבול נזק גדול, ואילו לבעל הקרקע נגרם נזק קטן, על בעל הקרקע לסייע לחברו בכך ולהסכים לפיצוי כספי. ב'ערוך ש"י'⁴⁴ חולק על סברה זו.

ג. בניין שלם וקיר יחיד על קרקע גזולה

במקרה שלפנינו נראה יותר שלא נתקנה תקנת 'מריש הגזול'. התקנה חלה במקרה שבו המריש הוא חלק מדבר גדול יותר, אבל אם רק השביחו את המריש, מובן שלא נתקנה התקנה. בקרקע שעליה עצים ומסלעה נראה לומר שהקרקע רק מושבחת והיא לא הפכה להיות חלק מדבר מה גדול יותר, ועל כן יש להשיב את הקרקע עצמה. סברה

33. לבוש, חו"מ סי' שס סעי' א.

34. סמ"ע לשו"ע שם ס"ק ו.

35. עי' בהג"ה בבאר היטב ב' שהתקשה בדברי הסמ"ע.

36. ט"ז, חו"מ סי' שס.

37. מבי"ט, ח"ג סי' קמג; פת"ש חו"מ סי' שס, סק"א.

38. וכן כתב המבי"ט שם.

39. משנה למלך, הל' גניבה פ"ז הי"א, הובא בפת"ש שם.

40. ערוך השלחן, חו"מ סי' שס סעי' ד.

41. תחומין לב, עמ' 203-211.

42. שער משפט, סי' שס ס"ק א, הובא בפת"ש שם.

43. רמ"א, חו"מ סי' רעד סעי' א.

44. שם.

נוספת לומר שבמקרה שלפנינו אין תקנת 'מריש הגזול' היא שלא מצאנו בדברי האחרונים אלא מקרה של חלק קטן מהבניין שהיה על קרקע של השני, אבל אם מדובר על כל הבניין, אין לנו ראייה שגם כך תיקנו.⁴⁵ על כן במקרה שלפנינו, כיוון שכל המסלעה והעצים נבנו במקום לא להם, יש להחזיר את המצב לקדמותו.

לסיכום, א) במקרה של **חלק קטן מבניין** שנבנה על קרקע גזולה בתום לב, אין להרוס את הבניין אלא לשלם פיצוי כספי. ב) במקרה של בניין שלם או מסלעה ועצים בלבד, נראה שאין תקנת 'מריש הגזול'. ג) אם ההפסד שייגרם לפולש גדול משווי הקרקע, הרי שעל פי 'שער משפט' יש להסתפק בפיצוי כספי.

8. מחיר שגוי על מוצר / משפטי ארץ

שאלה | לפי החוק במדינה הצרכן משלם את המחיר שמודבק למוצר, גם אם הוא שגוי. האם זה כך גם להלכה? קניתי מוצר בחמישית ממחירו כי כך הופיע על המדבקה. ידעתי שזה מחיר נמוך, וגם אמרתי לקופאית שהמחיר אינו נראה לי נכון, אבל היא העבירה את המוצר לפי המדבקה. האם עליי לשלם לחנות את ההפרש מהמחיר האמת?

תשובה | מחיר המודבק על מוצר כמוהו כאמירת המוכר שזהו המחיר. במקרה של טעות, לפני הקניין המוכר ודאי יכול לחזור בו, ואחרי הקניין גם יכול לחזור בו, ודאי במקרה שלנו שהטעות הייתה גדולה מאוד.⁴⁶ לא זו בלבד אלא שהמדבקה מודבקת בדרך כלל על ידי אחד העובדים בחנות, שהוא שליח של בעל החנות, ואם כן לא בעל החנות אמר שהמחיר הוא נמוך, אלא אחד משליחיו, ובמקרה כזה מעשיו בטלים.⁴⁷ במקרה שלך, הקופאית נתנה דעתה על המחיר שעל התווית, וניתן לראות בכך מחילה, אך היא עצמה שליחה של בעל העסק, שיכול לומר שלא הסמיך אותה למחול בשמו. יש שהעלו אפשרות שהקופאית אינה רק שליחה של בעל הבית אלא פועלת ש'ידה כיד בעל הבית', ויש לה סמכות נרחבת למחול כבעל הבית עצמו.⁴⁸ אולם חידוש זה אינו מוסכם,⁴⁹ ואף במאמר הזה נאמר בדרך אפשר. **לסיכום,** המחיר על התווית הוא טעות, והמקח אמור להיות בטל, ואין לקופאית סמכות ברורה למחול.

אמנם בחוק 'להגנת הצרכן'⁵⁰ מופיע שמחיר המוצר נקבע לפי התווית שעליו, אף אם המחיר בקופה גבוה יותר. רוב האחרונים סוברים⁵¹ כי מנהג שיצר החוק ביחס להתקשרות קניינית-אם המנהג ידוע ומפורסם ומבוסס על הסכמה - מחייב, אף ללא התייחסות לשאלת 'דינא דמלכותא דינא'. הרב צב"י בן יעקב⁵² סובר שאין להחשיב כמנהג את העובדה שרוב הסוחרים מתחשבים בחוק, כיוון שהסכמת הסוחרים נובעת

45. פתחי חושן, שם נשאר בצ"ע.

46. שו"ע, חו"מ סי' רכז סעי' ד.

47. לתקוני שדרתיך ולא לעוותי (קידושין מב ע"ב); שו"ע, חו"מ סי' רכז, סעי' ט.

48. הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, תחומין ב עמ' 482.

49. עיין משפטיך ליעקב ח"ו סי' כב שכתב בפשיטות לא כך.

50. סעיף 17 ב.ד, ושם בסעיף 2(א) מבוארת טעם התקנה.

51. עיין בהרחבה נייר עמדה מס' 10 של מכון משפטי ארץ באתר 'דין תורה'.

52. משפטיך ליעקב שם.

מחשש של קנסות, ולא מהסכמה אמתית. זאת ועוד, לדעתו כוונת החוק הייתה 'שלא ירמו הסוחרים ינקבו מחיר אחד ואח"כ יגבו מחיר אחר', אבל במקרה שבו מדובר על טעות מוכחת כגון שהמחיר נמוך באופן ניכר או שבכל המדף היה מחיר אחד ועל המוצר הזה ספציפית הודבקה תווית שונה, לא תוקנה התקנה. אמנם במסחר בימינו היכולת להבחין בין טעות והטעיה מכוונת הצטמצמה מאוד. פעמים רשתות מעניקות הנחה גדולה מאוד על מוצר מסוים כדי למשוך לקוחות, ופעמים שבתי מסחר עושים מניפולציות במחיר כדי להיות מדורגים במקום גבוה באתרי השוואת המחירים באינטרנט. ככלל ניתן לומר שידו של המוכר על העליונה ביחסיו עם הקונים בכל הנוגע למחיר, ולשם כך התקנה תוקנה ללא יוצא מהכלל. אם נגיד שבמחיר שגוי התקנה לא תוקנה, נרוקן אותה מכל תוכן, כי כך יטענו תמיד המוכרים. אמנם במקרים קיצוניים במיוחד של טעות מוכחת, אכן נראה להגביל את התקנה. נוסף על שיקולים אלו, אם המוצר הועבר בקופה והמחיר במחשב היה כפי המחיר שכתוב על המוצר, זהו המחיר שאליו התכוון בעל הבית, וודאי אין צורך להחזיר.

לסיכום, חוץ ממקרים חריגים, הקונה לא צריך לשלם מעבר למחיר הנקוב במדבקה

9. השבת חוב לבן המלווה / מכון משפטי ארץ

שאלה | לוויית מִחְבְּרָה סכום כסף. כאשר רציתי להחזיר את ההלוואה, שלחתי את הכסף בידי בני הגדול. הוא נתן אותו לבנה הגדול של החברה, בעת שהיה מחוץ לביתו, ללא ידיעת החברה. בן המלווה איבד את הסכום. האם נחשב שהשבת?

תשובה |

א. השבת פיקדונות לבני ביתו של המפקיד

ב'שלחן ערוך' (ח"מ סי' עב סעי' לא) נפסק:

ראובן שאל משמעון משכון שמשכן בידו, השיב שמעון: בנך הקטן בא ושאל אותך בשמך ונתתו לו, וראובן אומר שלא בא לידו, שמעון פושע הוא, שמסרו ליד בן ראובן, **אפילו אם היה גדול**, שהממשכן או **משאיל** חפץ לחבירו צריך להחזיר לידו. הסמ"ע⁵³ ביאר שיטתו הבדל בין שאלה ובין פיקדון. שומר שהחזיר את החפץ לידי אשת המפקיד, אינו חייב יותר בשמירת החפץ, כיוון ש'כל המפקיד על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד', וכן גם בהשבת החפץ. אבל שואל חייב להשיב את החפץ לידי המשאיל ממש, כיוון ש'כל הנאה שלו', ולכן חייב בשמירה מעולה יותר. מהבחינה הזו הלוואה דומה לשאלה.

ב. השבת הלוואה לבני ביתו של המלווה

אך הרשב"א (שו"ת ח"א סי' צו) פסק בנוגע להלוואה שאם החזיר לאשת המלווה פטור. זאת משום שאשתו נאמנת בעיניו, ולכן: 'אם אשת ראובן בת דעת וראובן **מניחה לישא וליתן** ישבע שמעון שמסר לה ופטור'. המהר"ם בתשובתו⁵⁴ מדמה את השבת הלוואה

53. סמ"ע, ח"מ עב ס"ק צח.

54. שו"ת מהר"ם, דפוס פראג חלק ד סי' רכה.

לידי הקרוב הנאמן לדברי הגמרא,⁵⁵ ששומר שמסר לאדם הידוע כנאמן על מפקיד פטור מחיובי שמירה. לדעת הראשונים הנ"ל הלוואה דומה לשמירה. וכן פסק הרמ"א (שו"ע, חו"מ סי' קכ סעי' ב): 'אם פרע לאשת המלוה, **אם היא בת דעת** נפטר הלוה בכך, כאילו נתנו למלוה עצמו'. ולכאורה הפסק הזה עומד בניגוד לפסק השלחן ערוך' שהובא לעיל (סי' עב). הסמ"ע⁵⁶ עמד על הקושיה ויישב שהרשב"א עוסק באישה הנושאת ונותנת בתוך הבית, ועל כן השבה לידיה כמוה כהשבה לידי המלווה עצמו. אבל אצל בני זוג שאינם מתנהלים כך, השבה לידי האישה אינה כהשבה לידי הבעל המלווה עצמו. 'ערוך השלחן'⁵⁷ כתב בנוגע לבן המלווה, על פי דרכו של הסמ"ע, שרק בן העוסק בעסק יחד עם אביו נחשב כאביו ממש לעניין השבת הלוואה. הש"ך⁵⁸ חולק על הרמ"א אף אם האישה נושאת ונותנת, וציין לדעת מהרש"ל⁵⁹ שאם החזיר את ההלוואה לאשת המלווה, לא נחשב הדבר שהשיב אותה כראוי, עד שיחזיר לידי המלווה עצמו, כיוון שיש להבחין בין הלוואה 'שלהוצאה נתנה' עד רגע הפירעון ובין שמירה שבה הפיקדון שייך למפקיד.

ג. השבת סכומים קטנים לידי קרובי המלווה והמשאיל

הרב ישראלי זצ"ל⁶⁰ כתב שלכל הדעות **בחפץ שאול**, אם ידוע שהקרובים נאמנים עליו, או בחפץ שערכו מועט, שרוב האנשים סומכים בו על בני המשפחה, השואל פטור. כל המחלוקת של הש"ך והרמ"א היא רק בנוגע לדמיון בין הלוואה ופיקדון. אם כן, לדעת הסמ"ע והרמ"א שאין הבדל בין פיקדון והלוואה, כדעת המהר"ם והרשב"א, אם מדובר על סכומים קטנים נפטר בכך, אפילו אם אין לבן עסק משותף עם הוריו. כמובן עלינו להעריך מה נחשב סכום קטן לאותו מלווה, שכן מה שייחשב סכום קטן אצל האחד, עשוי להיות סכום משמעותי אצל האחר. **לסיכום**, לדעת הרב ישראלי זצ"ל הלווה פטור אם מדובר על סכום קטן, שדרך רוב האנשים לסמוך על בניהם הגדולים בו, או אם ידוע שהבן נאמן (ואז אפילו בסכום גדול), כי יכולה לומר 'קים לי' כסמ"ע וכרמ"א.⁶¹ אך לכתחילה יש להשתדל להחזיר למלווה עצמה, ולא לבנים.

10. עבודה מעשית בקליניקה לדיני עבודה / הרב שלמה אישון

שאלה | בלימודים לתואר במשפטים מציעים מוסדות הלימוד להשתתף בקליניקות משפטיות, כגון קליניקה לבית דין לעבודה, שעליה נכתב:

- 55. ב"מ לו ע"א.
- 56. סמ"ע, חו"מ סי' קכ ס"ק יב.
- 57. ערוך השלחן, חו"מ סי' קכ סעי' א.
- 58. ש"ך, חו"מ סי' קכ ס"ק ה.
- 59. ים של שלמה ב"ק פ"ט אות לט
- 60. הרב ישראלי, שמעתין 55, עמ' 34-35.
- 61. כ"כ גם הרב בצרי, דיני ממונות, ח"א פ"ו סעי' ד.

הסטודנטים יאיישו משרד בתוך ביה"ד האזורי לעבודה בירושלים ויסייעו לפונים במילוי וניסוח כתבי תביעה לבית דין לעבודה, בטיפול בסוגיות שונות בדיני עבודה - כגון פיצויי פיטורין, אי תשלום שכר, שעות נוספות, חופשה שנתית, הבראה, נסיעות וכיוצ"ב.

ברצוני לשאול: האם מותר להשתתף בקליניקה זו? אילו שאלות הלכתיות עשויות להתעורר בקליניקה כזאת?

תשובה | ההלכה מחייבת כל מי שרוצה להגיש תביעה כספית כנגד חברו לעשות זאת בבתי דין לממונות הדנים על פי ההלכה. לכן גם בתחום דיני העבודה הנכון הוא לפנות לבתי דין לממונות הדנים על פי ההלכה. אמנם בתחום יחסי העבודה מקבלת ההלכה ברוב המקרים את חוקי העבודה, הן בהיותם בגדר מנהג המדינה והן בהיותם בגדר תקנת הציבור, אולם אין זה בכל דבר, וגם כאשר ההלכה מקבלת זאת, לא תמיד אופן היישום המעשי של החוק בבתי הדין הדנים על פי ההלכה זהה ליישומו בבתי הדין לעבודה. פירוט בעניין זה ניתן למצוא בכרך " מסדרת ספרי מכון כתר, העוסק בדיני העבודה במדינת ישראל על פי ההלכה. עם זאת, כדי שניתן יהיה בפועל להגיש תביעה בבתי הדין לממונות, יש צורך בהסכמה של שני הצדדים לחתום על שטר בוררות. אם הנתבע מסרב לחתום - ניתן לפנות לבית דין לעבודה. מכאן שלא ניתן לאסור השתתפות בקליניקה כזאת, שהרי ישנם מקרים שהתביעה תהיה מותרת על פי ההלכה. אמנם ייתכן מצב שבפרטי התביעה ייכללו דברים שעל פי דין תורה לא ניתן לתבוע, אך לעניין זה ניתן להסתמך על הסוברים שברגע שהנתבע סירב להתדיין על פי דין תורה, הרי בכך הסכים לשלם כל מה שבית המשפט יחייב אותו, אף אם על פי דין תורה אין הוא חייב בכך.

למעשה, כאשר מגיע אדם ירא שמים, צריך להציע לו תחילה לבדוק את האפשרות להתדיין על פי ההלכה. אם יסרב או שיאמר לך שהצד השני סירב, תוכל לסייע לו ולהסתמך על כך שאין בכגון זה איסור של 'מסייע ידי עוברי עבירה', משום שהסיוע לא נעשה בזמן העברה אלא קודם לכן ומסיבות נוספות.⁶²

11. קנייה בהקפה / הרב יעקב הילדסהיים

שאלה | במכולת הישובית נהגתי לקנות בהקפה. הרישום נרשם בקופה ממוחשבת. בבדיקת החשבון התברר לי למעלה מכל ספק במקרה מסוים שלא ייתכן שאני קניתי, למראה התאריך, סוג המוצרים וכמויותיהם כפי שרשומים בקופה. בעל המכולת דחה אותי בטענה ש'מה שרשום רשום'. האם הצדק עם בעל המכולת ועליי לשלם בעבור החיוב הזה?

תשובה | נראה שמצב זה הוא שהמוכר 'טוען ברי' - לא מתוך ידיעה אישית אלא מחמת הנאמנות שיש לחנווני על פנקסו.⁶³ בנידון זה כתב הרא"ש, על פי המבואר בגמרא,⁶⁴

62. איסור 'לפני עיוור לא תתן מכשול' ודאי לא קיים כאן, משום שגם בלעדי הסטודנט יוכל להגיש את התביעה.

63. שבועות פ"ז מ"א; שו"ע, חו"מ ס' צא סעי' א; ונאמנותו היא ע"י שבועה. ויש להוסיף מש"כ הט"ז (שו"ע שם), שהנאמנות היא דווקא כשהקונה האמין לו בזה.

שהנאמנות היא רק אם יש רגליים לדבר, כגון שביקשו ממנו לתת מזונות והם מודים בכך, אבל אם חנווני בא מעצמו ומראה שבפנקסו כתוב לאמור שהלה חייב ממון, אינו יכול לחייב שבועה.⁶⁵

כמו"כ כתב שם שאם טוען הלה שכבר פרע חוב זה, והחנווני טוען שאם כן היה מוחקו, תלוי הדבר, שאם דרכו שאינו משהה כלל ומיד מוחק מה שנפרע, אז יכול לטעון על פי פנקסו, אבל אם דרכו לשהות לפעמים ולמחוק אח"כ, ייתכן ששכח מלמחוק, ואינו נאמן לטעון על פי פנקס זה להוכיח לחייבו שבועה. עכ"ד. ויש להוסיף שיש ללמוד משם שכל הנאמנות אמורה רק לאחר שיש רגליים לדבר, והמצב הוא של 'שמא ושמא', שאין ידוע אם החוב נפרע, ואז נאמן החנווני (בשבועה דרבנן) על פי הרשום בפנקס שהחוב לא נפרע. אבל בנידון דידן המצב שונה: המוכר אינו יודע, והוא מסתמך רק על הרשום בקופה, וטענתו אינה אלא 'טענת שמא', ללא הוכחות, ולעומת זאת הקונה טוען בוודאות שהוא לא ביצע את הקנייה, ולפי הנראה אירעה טעות ברישום ויש לו הוכחות לכך. **למעשה**, כיוון שבדיני ממונות עסקינן, ואי אפשר לשמוע רק צד אחד, מן הראוי ללכת לבורר מוסכם שישמע את הטענות ויברר אם אמנם הצדק עם הקונה, ואם אכן כן, אזי פטור הקונה מן התשלום.

12. ריבית בחוזה מכירת בית / הרב שלמה אישון

שאלה | אנחנו לקראת עסקה של מכירת בית. באחד מסעיפי החוזה נאמר: איחר הקונה בתשלום מתשלומי התמורה, ישלם הקונה למוכר, לגבי כל תשלום שישלם באיחור, החל מהיום השביעי לאיחור 200 ש"ח לכל יום איחור...

האם יש בזה משום איסור ריבית?

תשובה | קנס מתרבה על איחור בתשלומים נחשב על פי ההלכה כריבית. אמנם הגרש"ז אויערבאך⁶⁶ מקל בקנס מתרבה כאשר החזקת הכסף אצל החייב נעשית בניגוד לרצון המלווה הרואה במעכב את התשלום גזלן (זאת בשונה ממקרה שבו לא אכפת למלווה שהחייב ימשיך להחזיק בכסף, ובלבד שישלם את הקנס). לכן לכתחילה יש להוסיף סעיף בחוזה הקובע כי כל תשלום שיש בו חשש ריבית יהיה על פי 'היתר עסקא' (ולציין את הנוסח, לדוגמה: עפ"י נוסח 'היתר העסקא' של בנק לאומי). בדיעבד יש על מה לסמוך גם בלא זה, אם אכן מבחינתכם כמוכרים אתם רואים את הקונה המעכב את התשלום כגזלן ואינכם מעוניינים בעיכוב, גם אם ישלם את הקנס שנקבע.

13. מעשר כספים בקניית ריהוט לבית כנסת / הרב רועי הכהן זק

שאלה | האם קניית כסאות ושולחנות לבית הכנסת נחשבת כמעשר כספים?

64. שבועות פז ע"א.

65. וכ"כ בשו"ת הנו"ב, מה"ת חו"מ סי' טו; שו"ת רע"א, ח"ג סי' פג.

66. שו"ת מנחת שלמה, תנינא, סי' עא.

תשובה | בשאלה זו נחלקו רבותינו הראשונים והאחרונים.⁶⁷ לפיכך, מן הראוי להחמיר וליתן כספי מעשר לעניים בלבד.⁶⁸ אולם אם מדובר בריהוט הכרחי החסר בבית הכנסת (ולא בהחלפת ריהוט שמיש וקיים), וישנו קושי כספי ממשי של מתפללי בית הכנסת לממן ריהוט זה, ניתן להפריש למטרה זו מכספי מעשר כספים.⁶⁹ יתר על כן, אם היעדר ריהוט זה גורם לבעיה של ממש בבית הכנסת, כגון ביטול תפילות ושיעורי תורה, יהיה זה יעד ראוי ועדיף לכספי מעשר כספים.⁷⁰ יש להעיר שאם מדובר בבית כנסת שבו התורם עצמו מתפלל והוא עצמו ייחנה רבות מהריהוט, רצוי שלא ליתן מעשר כספים למטרה זו.⁷¹

14. חזרה של מטפלת מהסכמתה לשמור על ילד / הרב אורי סדן

שאלה | לקחתי לבני מטפלת, וסיכמנו בעל פה שהיא תשמור עליו כל השנה תמורת 1800 ש"ח לחודש. אחרי כשבועיים מתחילת עבודתה היא הודיעה לי שלא משתלם לה כלכלית לשמור על הילד, והיא מעדיפה לצאת לעבוד. היא אמרה שהיא מוכנה לשמור עליו עד סוף החודש. בינתיים חיפשתי מטפלת אחרת ומצאתי אחת שמוכנה לשמור עליו החל מאמצע החודש. המטפלת הנוכחית טוענת שהיא תכננה לשמור על הילד עד סוף החודש כדי להרוויח את מלוא הסכום. האם חובה עליי להשאיר אצלה את בני עד סוף החודש, כדי שתקבל תשלום מלא, או שמותר לי לשלם לה באופן יחסי על ימי העבודה שעבדה עד כה?

תשובה | התשובה לשאלה זו תלויה בתוכנה המדויק של השיחה ביניכן עם הודעתה הראשונה שבכוונתה להתפטר: האם כוונתה הייתה להתפטר מיד, או שהיא רק הודיעה לך כי בכוונתה לחזור בה ולהתפטר בסוף החודש ולתת לך זמן מספיק למצוא לה מחליפה. ככלל, התורה אינה נותנת למעסיק רשות לפטר את העובד (אם לא בעילות מוצדקות ומוגדרות ביותר). כך כותב למשל הרא"ש (שו"ת הרא"ש, כלל קד ס' ד):

מי ששכר מלמד לבנו ללמדו שנה אחת ובתוך השנה מצא טוב ממנו... כיון ששכרו לזמן קצוב והתחיל במלאכתו אינו יכול להוציאו מתחת ידו תוך זמנו אם אינו פושע במלאכתו.

וכך פסקו הפוסקים.⁷² העולה מכאן כי זכותה של המטפלת לעבוד עד סוף החודש ולקבל שכר מלא על עבודתה, אלא אם כן היא התפטרה מיוזמתה.

67. על כך, יעוין במקורות הבאים: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג), ס' עד; מנהגי מהרי"ל, עמ' רעג (מנהגי ר"ה); שו"ת מהרי"ל, ס' נו סעי' ז; לקט יושר (מהדורת הרב עמיחי כנרתי), עמ' קמד; רמ"א, יו"ד ס' רמט סעי' א; דרישה, לטור יו"ד ס' רמט; ש"ך וט"ז על דברי הרמ"א הנ"ל; שו"ת חת"ס, יו"ד, ס' רלא ועוד מקורות רבים.

68. עי' בדברי החפץ חיים בספר אהבת חסד, ח"ב פרק יט סעי' ב; ערוך השלחן, יו"ד ס' רמט סעי' י.

69. עי' אהבת חסד, שם, סעי' א-ב; ערוך השלחן, שם, סעיף ח.

70. זאת מפני שעיקר עניינו של מעשר כספים הוא חיזוק לומדי התורה (אהבת חסד, שם).

71. כך עולה מדברי החפץ חיים, אהבת חסד שם וביתר שאת מדברי ערוך השלחן שם, וכך הורה לי, בעניין דומה, מרן הגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א.

72. עי' ערוך השלחן, יו"ד ס' רמה סעי' יט.

15. פיטורי עובדת במשק בית ללא פיצויים / הרב אורי סזן

שאלה | עבדתי שבע שנים במשק בית אצל משפחה. המשפחה הרעיפה עליי הרבה מתנות, כגון טלוויזיה, מיטה, שולחן ועוד. אחרי שבע שנים בעלת הבית אמרה לי שאני לא בקו הבריאות וכדאי שאפסיק לעבוד אצלם. כאשר ביקשתי פיצויים, הם טענו שאני כפויית טובה, כי קיבלתי מהם הרבה מתנות. מה אני אמורה לעשות?

תשובה | החוק במדינת ישראל קובע כי כל עובד שפוטר מעבודתו זכאי לקבל פיצויי פיטורים בגובה של משכורת חודשית כנגד כל שנת עבודה. מדברי בעל 'ספר החינוך'⁷³ עולה כי חוק זה נחקק ברוח ההלכה המחייבת את האדון להעניק מענק לעבדו העברי עם סיום עבודתו, וכמו כן כל פוסקי ההלכה קובעים כי החוק מחייב ככתבו וכלשונו גם על פי ההלכה (בין השאר ראה שו"ת מנחת יצחק;⁷⁴ פסקי דין ירושלים,⁷⁵ שם מדקדק בית הדין בלשון החוק כדי לחשב את שיעור הפיצויים). כן ראה בדבריו של הרב שטרנבוך (שו"ת 'תשובות והנהגות'⁷⁶) הקובע כי יש לקבל את חוק פיצויי הפיטורין ככתבו וכלשונו, וזו לשונו:

בפיצויי פיטורין שיעקר חיובם אינו מדין תורה אלא מצד מנהג המדינה וק"ל שכירות פועלים הכל כמנהג המדינה, היינו דוקא מה שכתוב במפורש בחוק כהסדר לפיצויים, והשוכר את הפועל שניהם מקבלים על עצמם את מנהג המדינה.

מתנות שניתנו לעובד במהלך שנות עבודתו, המבטאות הערכה וראויות לתודה ולהוקרה, אינן מהוות מימוש של חובה הלכתית וחוקית זו. אי לכך זכותך לפיצויי פיטורים עומדת בעינה, ואין זו כפיות טובה. פיצויי פיטורים אינם חובה של לפני משורת הדין, אלא זוהי שורת הדין, וכשם שלא יעלה על הדעת שדרישה לקבל משכורת תתפרש ככפיות טובה, אף שהעובד נהנה ואף תוגמל באופנים כאלו ואחרים, כך דרישה לקבל פיצויי פיטורים אינה כפיות טובה כלל וכלל. ייתכן שיש ללמד זכות על המשפחה ולומר כי השם 'פיצויי פיטורים' הטעה אותם לחשוב כי מדובר בפיצוי על נזק שנגרם, בעוד למען האמת אין זה כך. פיצוי נועד לכסות נזק שנגרם או חוזה שהופר, ואילו מענק זה אינו תלוי כלל בשאלה אם המעביד הוא שיזם את הפיטורים או מהי מידת הפגיעה שנפגע העובד כתוצאה מפיטורין אלו, אם בכלל נפגע. אולם זהו המושג הרווח, ואולי זהו מקורה של הטעות.

16. הלוואת עמית לעמית / הרב שלמה אישון

שאלה | האם מותר לתת הלוואה דרך שירות הלוואות עמית לעמית שכל הצדדים מרוויחים בו? אם לא, האם ניתן לבצע 'היתר עסקא' כדי להשתתף כמלווה?

73. ס' החינוך, מצוה תפב.

74. מנחת יצחק, ח"ו סי' קסז.

75. פסקי דין ירושלים, דיני ממונות ובירורי יהדות ג עמוד קצא.

76. שו"ת תשובות והנהגות, לרב שטרנבוך, ח"ה סי' שסג.

תשובה | אני מבין שמדובר על הלוואה נושאת ריבית. במצב כזה מותר לתת את הלוואה בשני תנאים: א. כאשר הלוואה היא על פי 'היתר עסקא'. ב. כאשר הלוואה נועדה למטרה שעשויה להצמיח רווח כספי.

א. כדי שהלוואה תהיה על פי 'היתר עסקא', יש צורך בכך שהצדדים יאשרו את קבלת תנאי 'היתר העסקא'. הדבר יכול להיעשות כחלק ממה שנדרשים הצדדים לאשר בשעה שהם נכנסים לאתר, אבל חשוב שיצוין בבירור ש'היתר העסקא' הוא חלק מהתנאים שיש לאשר לפני שמלווים או לוויים (אין די בכך שהחברה שמפעילה את האתר חתומה על 'היתר עסקא' בלא שהצדדים נדרשים לאשר זאת).

ב. בהלוואות מסוג זה נדרשים הלוויים בדרך כלל לציין את מטרת הלוואה. לאור מה שכתבנו, יש לבחור לתת הלוואות למטרות שעשויות להפיק רווח כספי.

מכון המקדש

17. אמירת 'כהנים' לכהן גדול שיש עמו קטן / הרב אברהם כהנא

שאלה | האם יש להכריז 'כהנים' כאשר יש כהן גדול ויחד עמו כהן קטן?

תשובה | נאמר בתורה (במדבר ו, כג) על ברכת כהנים: 'כה תברכו את בני ישראל אמור להם'. מהמילים 'אמור להם' למדו חז"ל בגמרא שלשני כהנים ומעלה קוראים 'כהנים' (סוטה לח ע"א):

אמר אביי: נקטינן לשנים קורא כהנים ולאחד אינו קורא כהן, שנא: אמור להם - לשנים.

הלכה זו נפסקה ברמב"ם⁷⁷ וכן ב'שלחן ערוך'.⁷⁸ נחלקו הראשונים כיצד מקיימים מצוות 'אמור להם' במקדש: לדעת הרמב"ם מצוות 'אמור להם' כוללת אמירת 'כהנים' וכן הקראת כל תיבה ותיבה,⁷⁹ אך לדעת ה'אשכול'⁸⁰ הקראת ברכת כהנים מילה במילה היא מנהג שנהגו בדורות האחרונים, ועיקר מצוות 'אמור להם' הוא באמירת 'כהנים'. לשיטתו, במקדש היו הכהנים אומרים כל התיבות ברצף ללא הקראת החזן. ראוי לציין שמובא בתלמוד הירושלמי⁸¹ שאף לכהן אחד קוראים לברך ברכת כהנים, ונחלקו שם אם

77. רמב"ם, הל' תפילה פי"ד ה"ח.

78. שו"ע, או"ח סי' קכח סעי' י.

79. רמב"ם, שם ה"ט.

80. אשכול, מהד' אורבך, ח"א עמ' 31 ועי' נחל אשכול שם, הערה יג.

81. ירושלמי, ברכות פ"ה ה"ד.

אומרים 'כהן' או 'כהנים'. אך התלמוד הבבלי⁸² חולק על הירושלמי, ואנו נוקטים להלכה כבבלי.⁸³

כתב המבי"ט⁸⁴ שבמקרה שכהן גדול עולה לדוכן יחד עם כהן קטן, לא יקרא החזן מילת 'כהנים', ונימוקיו עמו: א. שדווקא הגדול מצווה לברך ולא קטן, וממילא הקטן כמאן דליאת דמי. ב. אין כבוד לציבור לקרוא לקטן שיברך. ג. הלכה כבבלי שלכהן אחד אין קורא 'כהנים', שכן הלשון בבבלי 'נקטינן' - להלכה. אך ה'פרי חדש'⁸⁵ חולק על המבי"ט ודעימיה: א. כיוון שהקטן הוא בר חינוך וגם כהן, מתאים לקרוא להם 'כהנים'. ב. בירושלמי משמע שאפילו לכהן אחד קורא 'כהנים'. ג. קריאת 'כהנים' היא כדי שהכהנים יהפכו פניהם, ולכן הטענה שקריאת 'כהנים' לקטן כדי שיברך, אינה כבוד הציבור - אין בה ממש.⁸⁶ מבואר לעיל שלדעת הרמב"ם וה'אשכול' הברכה בשלמותה מתקיימת באמירת 'כהנים', ויותר מזה - לדעת התוספות⁸⁷ עיקר המצווה מהתורה מתקיימת באמירת 'כהנים', ולדעתם נראה שאם אינו אומר 'כהנים' - המצווה אינה אלא מדרבנן. נמצא שאולי יש עדיפות באמירת תיבת 'כהנים'. להלכה, ה'משנה ברורה'⁸⁸ הביא את מחלוקת האחרונים הנ"ל, ומסכם שלפי המנהג שגם כשיש כהנים, הקריאה 'כהנים' נעשית על הש"ץ כשאומר: 'אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת... כהנים', והרי זו מעין התפילה ואין בזה בעיה של הפסק לחזן. נוסף ונאמר שלמנהג רוב בני אשכנז שאדם מהציבור אומר תיבת 'כהנים' משום חשש 'הפסק' של החזן⁸⁹ בנידון דידן, שיש כהן שהוא גדול יחד עם הכהן הקטן אין שום מניעה וחשש הפסק לחזן אם מישהו מהציבור יקרא תיבת 'כהנים'. יתר על כן - יש בכך עדיפות לדעת ה'פרי חדש', וכן ראוי לנהוג לכתחילה לדעתו, ואף לדעת המבי"ט וסיעתו ניתן לנהוג כך. אבל למנהג הספרדים, שרק החזן אומר תיבת 'כהנים' - דעת רוב הפוסקים לפסוק כדעת המבי"ט שלא יאמר תיבת 'כהנים'.⁹⁰

18. כהן בעל מום בעשיית פרה אדומה / הרב עזריה אריאל

שאלה | האם בעל מום כשר לעשיית פרה אדומה?

תשובה | מכון המקדש מתכוון לעשיית פרה אדומה בעז"ה, ובמסגרת ההכנות עלתה השאלה אם הכהן שיעסוק בכך טעון בדיקה ממומים. דין זה לא נתפרש במשנה

82. סוטה לח ע"א.

83. אמנם עי' בהגהות מיימוניות, לרמב"ם הל' תפילה פי"ד ה"ח, שכתב בשם הסמ"ג שמנהגם שאף לכהן יחיד קוראים 'כהנים'.

84. שו"ת המבי"ט, ח"א סי' סד.

85. פרי חדש, או"ח סי' קכח ס"ק י.

86. כס"מ, לרמב"ם הל' תפילה פי"ד ה"ה.

87. תוספות, מנחות מד ע"א.

88. משנה ברורה, סי' קכח ס"ק לח.

89. עי' בדברי ר"ת שמובא בתוס', מנחות מד ע"א, ד"ה כל כהן שאינו עולה.

90. ספר הלכה ברורה, לרה"ג דוד יוסף סי' קכח ס"ק פט.

וברמב"ם, אך כמה ראשונים כתבו שבעל מום פסול לעשיית הפרה, כגון רבנו חננאל (יומא מג ע"א) שכותב כך:

בכיהונו - בלא (מים) [מום. כצ"ל, וכ"ה בערוך ערך כהן] ובלא טומאה. בכיהונו - בטכסיס הכהונה, בבגדים שהוא מתוקן לעבודה.

כך כתבו תוספות⁹¹ ובעל 'ערכי תנאים ואמוראים'⁹², שאף מפרש לפי זה את התוספתא (פרה פ"ג ה"ח) המספרת על ויכוח בין רבן יוחנן בן זכאי לבין כהן צדוקי שעמד לעשות את הפרה, ואומרת: 'אחרי שעלה צרם לו באזנו', ופירש שרבן יוחנן בן זכאי צרם באזנו של הצדוקי כדי לעשותו בעל מום ולפסלו מהטיפול בפרה אדומה. יצוין שהגר"א פירש להיפך, שהצדוקי צרם באוזנו של ריב"ז.

אפשר שדין זה אינו מוסכם. בגמרא⁹³ נאמר שהאונן כשר בשרפת הפרה, ופירש רש"י⁹⁴ הטעם, שהפסוקים על פסול האונן נאמרו בקודשי מזבת, ואילו הפרה היא קודשי בדק הבית. לעומת זאת התוספות⁹⁵ סוברים שביסוד הדבר הפרה כקרבן: 'חטאת קרייה רחמנא', והכשר האונן נלמד מקל וחומר מגזרת הכתוב המיוחדת להכשיר טבול יום. נראה, אפוא, שלדעת רש"י כל פסולי העבודה כשרים בפרה, פרט לאלו שהתפרש פסולם, ודעת התוספות היא הפוכה. אך ייתכן שגם רש"י יודה שפסול בעל מום כלול ב'כיהונו', והוא קל וחומר מהצורך בבגדי הכהונה, או שהדבר נלמד מפסול הפרה עצמה כשהיא בעלת מום⁹⁶, או שיש ללמוד זאת מ'אלעזר'⁹⁷.

יש לציין מקור נוסף, בספרי (חקת, פיסקא קכג), שם נאמר: 'אשר אין בה מום - בה אין מום, הא אם יש **בעבודה** הרי זו כשרה'. רבו הגרסאות והפירושים במשפט זה. רבנו הלל מפרש: 'הא אם יש מום **בעובדה** - דהיינו אי הוה מום בכהן המקריבה הרי זו כשרה'. אך בפירוש המיוחס לראב"ד דחה את פירוש רבנו הלל, וכתב שהדבר פשוט שבעל מום פסול לפרה. לפיכך הגיה המיוחס לראב"ד 'בעגלה', דהיינו שאין המום פוסל בעגלה ערופה⁹⁸. פירוש זה מתיישב יותר עם המשך הספרי: 'אמר רבי יאשיה: נמתי לפני ר' יהודה בן בתירה: כיצד המום בעבודה? והראני בין שתי אצבעותיו יוצא לו שני זנבות...', שאינו מובן לפי פירוש רבנו הלל, ואכמ"ל.

אציין עוד ל'מנחת חינוך', שיש בו סתירה בדין זה: במצווה רעה הכשיר בעל מום, משום שפרה קודשי בדק הבית היא, ואין לפסול בה את פסולי העבודה ללא גילוי מיוחד, ואילו

91. תוס', זבחים טז ע"ב ד"ה שם ויז ע"ב ד"ה אונן.

92. ערכי תנאים ואמוראים (לר' יהודה בן קלנימוס משפירא) ערך 'הושע בן גמלא'.

93. זבחים יז ע"ב.

94. רש"י, זבחים שם ד"ה שרפה אונן.

95. תוספות, זבחים שם ד"ה שרפה וד"ה אונן.

96. עי' זבחים טז ע"ב: 'מה לבעל מום שכן עשה בו קרבין כמקריבין'.

97. התלבט בזה בעמק הנצי"ב, עמ' קנו.

98. לגרסאות ופירושים נוספים לספרי הנ"ל עי' בזית רענן; גר"א: ספרי דבי רב; עמק הנצי"ב; רח"ש הורו"ק.

במצווה שצז פסל את כל פסולי העבודה פרט לאלו שנתפרשו להיתר (טבול יום, מחוסר כיפורים, אונן ושמאל), משום שנקראה חטאת.⁹⁹

19. בעל מום בהזאת מי חטאת / הרב עזריה אריאל

שאלה | האם בעל מום כשר להזות ממי החטאת על הטמאים?

תשובה | בעל מום כשר להזות, שהרי גם הזר כשר, ובעל מום לא גרע ממנו. וכך עולה מהמשנה (פרה פ"ב מ"י): 'הכל כשרים להזות חוץ מטומטום ואנדרוגינוס והאשה, כי הטומטום והאנדרוגינוס נחשבים כספק אישה. והרי אנדרוגינוס הוא גם בעל מום,¹⁰⁰ ומבואר ששאר בעלי מומים כשרים. גם בתוספתא (פרה פ"ב ה"ח) נאמר: 'הכל כשרין להזות חוץ מחרש שוטה וקטן', דהיינו חרש שאינו שומע ואינו מדבר, שאינו בן דעת, ומכאן שהמדבר ואינו שומע או להיפך כשר. מהתוספות¹⁰¹ משמע שבעל מום פסול להזות, שכן הביאו את הגמרא (יבמות עב ע"ב): 'ערל שהזה הזאתו כשרה, מידי דהוה אטבול יום, שאע"פ שאסור בתרומה - כשר בפרה', והקשו: 'מחוסר כפורים ובעל מום יוכיחו, שמותרין בתרומה ואסורין בפרה?'¹⁰² ר' עקיבא איגר¹⁰³ ו'טהרת הקודש'¹⁰⁴ הבינו שכוונתם לפסול בעל מום להזות, ותמה ב'טהרת הקדש', מניין להם? ובהגהות מהרש"ם¹⁰⁵ נדחק להביא מקור ונשאר בצ"ע. אך ב'ראש המזבח' וב'שפת אמת'¹⁰⁶ פירשו שהתוספות גורסים בגמרא ביבמות שערל כשר אפילו בעשיית הפרה,¹⁰⁷ ועל כך הקשו מבעל מום, 'אבל לפסול בעל מום ואונן בהזאה - חלילה ליחס סברא כזו לרבנותינו בעלי התוספות' (ראש המזבח, שם), 'ובודאי אינו עולה על הדעת כלל דבעל מום יהיה פסול להזות' (שפת אמת, שם), וכן פירשו הרש"ש (פרה פ"י מ"ב), ה'חזון איש'¹⁰⁸ ה'זבחי אפרים' (זבחים שם), ועיין גם 'אילת השחר' (זבחים שם).

99. מקורות נוספים בעניין זה בספר שנמצא בהכנה במכון המקדש.

100. רמב"ם, הל' איסו"מ פ"ג ה"ג: 'שאין לך מום גדול מהן'.

101. תוספות, זבחים יז ע"ב ד"ה אונן.

102. בתוספות, יבמות עב ע"ב ד"ה שמותר, הקשו רק ממחוסר כיפורים.

103. תוס' רע"א, פרה פ"ב מ"י, אות יט.

104. טהרת הקדש, זבחים יז ע"ב.

105. הגהות מהרש"ם, פסחים סט ע"א.

106. ראש מזבח ושפת אמת, זבחים שם.

107. עיין תוס', יבמות עד ע"א ד"ה הכי גריס.

108. חזו"א, פרה סי' טו ס"ק כ.